Ш58

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ШИЛЕНКО БОГДАН ЄВГЕНОВИЧ

УДК 101.2-1:304

ЗАСАДИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ РЕЛІГІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2016

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії гуманітарних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, доцент
Сайтарли Інна Анатоліївна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Козловець Микола Адамович,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Зелінський Микола Юхимович,
Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі,
професор кафедри суспільних наук.

Захист відбудеться «28» березня 2016 року о 15^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «___» лютого 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради О. П. Кивлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена урізноманітненням проблем розвитку цивілізації на тлі суттєвої трансформації сучасного глобального світу. Серед основних детермінант, що істотно впливають на динаміку соціокультурного процесу є релігія – усталений референт культурних та соціальних цінностей. Водночас, сучасні глобалізаційні процеси актуалізують багатовекторні, зокрема і релігійні пошуки відповідей на впливи тих чи інших факторів розвитку сучасного суспільства.

Нестримна модернізація суспільств і перспективи, що відкриваються завдяки їй, а саме глобальна уніфікація економічних, політичних та культурних аспектів суспільного життя, поширення ліберально-демократичних цінностей призводить до істотних змін в релігійному світогляді, зумовлюючи, почасти спроби його адаптації до сучасних «глобальних» умов. Особливої актуалізації та гостроти набуває питання духовного та соціального стану сучасної «цивілізації».

Сучасна постіндустріальна цивілізація зіштовхується з потужним, загальнопоширеним духовним вакуумом, заповнення якого відбувається за допомогою прагнення зберегти національну культуру. У суспільстві спостерігаються гострі кризові явища, що обумовлені бурхливим розповсюдженням споживацтва, секуляризації, рутинізації, безупинним розширенням впливу ринкових цінностей, знеціненням або втратою моральних, етичних, культурних та релігійних ідеалів.

Відтак, ґрунтовний аналіз засад інституалізації релігії обумовлений ускладненнями, що привносить глобалізація в сучасний соціокультурний простір. Постійно наростаюча тенденція залучення національних культур до єдиного світового господарства на засадах ліберально-ринкової економіки характеризується нівелюванням своєрідності національних культур та їх перманентним зіткненням. Адже, настання нового світового ладу актуалізує зростання необхідності релігійної, духовної та національно-культурної ідентичності різних народів та критики способів їх залучення до того чи іншого культурно-цивілізаційного конгломерату

Так визнана провідними науковцями сучасності кореляція між традиційним західним християнством і ліберальною демократією призводить

до напруженого протистояння між вестернізованою культурою Заходу та тими соціумами, які попадають в орбіту інтересів зазначеної культури. Зазвичай такі дихотомічні тенденції, конфлікти на релігійному підґрунті призводять до деструктивізму чи радикалізму.

Релігійний світогляд є основою формування як європейської цивілізації в цілому, так і української національної культури зокрема, що є беззаперечним фактом. Тому її релігійна, національно-культурна, або цивілізаційна ідентичність складає досить серйозну проблему в межах розвитку українського суспільства, яке виявилось достатньо інтегрованим у глобальний простір. Таким чином, соціально-філософський аналіз засад та особливостей сучасного релігійного світогляду в межах сучасних інституціональних практик вимагає його осмислення у контексті феномена глобалізації, що є актуальним та практично значущим і для вітчизняних соціокультурних реалій.

Ступінь розробленості теми дослідження. Науково-дослідницька база за темою дисертаційної роботи має міждисциплінарний характер, охоплює значне коло соціогуманітарних досліджень. Відтак, розгляд засад інституалізації релігії в умовах глобалізації вимагає врахування численного наукового доробку вітчизняних та зарубіжних дослідників у таких галузях, як: соціальна філософія, філософія історії, філософія культури, релігієзнавство, соціологія, політологія тощо.

Питання про засадничі основи інституалізації релігії висвітлювались у філософських працях М. Вебера, М. Данилевського, Ф. Енгельса, С. К'єркегора, К. Маркса, Т. Парсонса, В. Райха, Г. Сковороди, А. Тойнбі, З. Фройда, К. Юнга, П. Юркевича та багатьох інших мислителів.

Особливого теоретичного наголосу набуває тематика впливу глобалізаційних процесів, – зрушень які відбуваються у сучасних глобальних економічній, політичній, екологічній системах, на зміни в релігійному світогляді. Так, специфіка релігійної свідомості та корелятивних їй інститутів в умовах глобалізації постала об'єктом дослідження у працях таких постсучасних філософів, я: Д. Белл, Ж. Бодрійяр, С. Ґантінґтон, Ж. Дерра, Ж. Дельоз, Ш. Ейзенштадт, Г. Круглова, О. Островська, П. Рікер, Ф. Фукуяма, Д. Хопкінс тощо. Неабиякий інтерес до питання інституалізації релігії спостерігається і у працях вітчизняних науковців: В. Андрущенка,

Т. Андрущенко, В. Бондаренка, І. Бойченка, В. Вашкевича, В. Воронкової, Е. Герасимової, Л. Губерського, В. Єленського, М. Зелінського, В. Касьяна, М. Козловця, А. Колодного, С. Крилової, С. Куцепал, М. Надольного, І. Немчинова, А. Приятельчука, Т. Розової та багатьох інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження здійснено в межах комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації» і науково-дослідної роботи філософського факультету НДР № 11БФ041-01 «Філософсько-світоглядні та політологічні аспекти гуманітарного розвитку сучасного суспільства». Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 10 від 25 червня 2014 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є соціально-філософський аналіз засад інституалізації релігії в умовах глобалізації.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких взаємопов'язаних **завдань:**

- проаналізувати теоретико-методологічні основи дослідження інституалізації релігії;
- окреслити особливості вітчизняного наукового доробку щодо інституалізації релігії у глобалізованому світі;
- розкрити зміст глобалізації у контексті цивілізаційної парадигми;
- визначити особливості інституалізації релігії в епоху глобалізації;
- розкрити специфіку впливу глобалізації на сучасне українське суспільство;
- виокремити засади інституалізації релігії у сучасному українському суспільстві.

Об'єктом дослідження виступає інституалізація релігії як суспільне явище.

Предметом дослідження є інституалізації релігії в умовах глобалізації.

Методи дослідження. Основною методологічною стратегією дослідження є соціально-філософський аналіз, а також застосування загальнонаукових принципів пізнання таких, як, порівняльний аналіз,

діалектичні принципи розвитку та єдності логічного й історичного, принцип об'єктивності тощо. Реалізація мети та завдань дисертаційної роботи зумовили необхідність залучення сучасних наукових методів, а саме феноменології у синтезі з системним та цивілізаційним підходами. Феноменологія дозволила окреслити смисловий зміст інституалізації релігії як процесу інкорпорованості її складових елементів у соціальну структуру суспільства. Системний підхід сприяв аналізу релігійних інституцій у їх зв'язку з іншими фундаментальними структурами суспільства. Цивілізаційний підхід уможливив додаткове обґрунтування ідеї про визначальну роль культурної ідентичності, зокрема релігійної традиції у сучасних суспільних процесах.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. У дисертаційному дослідженні здійснено філософський аналіз засад інституалізації релігії в умовах глобалізації у контексті українського соціокультурного простору.

Проведене дослідження дало підстави сформулювати положення і висновки, що містять наукову новизну і виносяться на захист:

Вперше:

- визначено, що серед головних засад інституалізації релігії у сучасному українському суспільстві є утвердження цивілізаційно-культурної ідентичності, опосередкованої як екзистенційними потребами, так і потужними геополітичними впливами та викликами.

Уточнено та доповнено:

- що більшість вітчизняних дослідників акцентують увагу на морально-етичній затребуваності релігійних інституцій або на низці інших найважливіших соціокультурних функцій релігії, зокрема функціях збереження національних традицій та ідентичності, актуалізація яких неможлива поза їх суспільним представництвом.
- що під інституалізацією релігії розуміють процес інкорпорованості, функціонування та відтворення релігійних цінностей у соціальній системі через прийняття їх ціннісного змісту широким суспільним загалом, та створення у зв'язку з цим відповідного йому соціального представництва (різноманітні релігійні організації, громади, братства тощо);
- положення про те, що межі впливу глобалізації на українське суспільство означені його супротивом щодо розмивання нею історико-

культурної своєрідності, національної традиції та підкресленням необхідності власного національного розвитку.

Набуло подальшого розвитку:

- розуміння глобалізації як безперервно зростаючої тенденції залучення національних культур до єдиного світогосподарства на засадах ліберально-ринкової економіки та дотичної до неї системи цінностей, опосередкованими як стертям своєрідності національних культур, так і їх періодичним зіткненням;
- обґрунтування тези про те, що специфіка інститутів релігії в умовах постіндустріального суспільства, охопленого глобалізаційними процесами, полягає у нівелюванні традиційних функцій релігії, зокрема світоглядної та соціальної, через посилення її екзистенційно-компенсаторного призначення та функції цивілізаційно-культурної ідентичності.

Теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження визначається, насамперед, новизною і сукупністю положень, що виносяться на захист. Використані в роботі підходи та одержані з їх допомогою теоретичні положення можуть складати методологічну базу для подальшої розробки проблем, що пов'язані із інституалізацією релігії. Основні ідеї та висновки дисертації можуть бути використані в процесі розробки, вдосконалення та викладання спецкурсів та семінарів з соціальної філософії, релігієзнавства у вищих навчальних закладах. А також при підготовці відповідних підручників, посібників, при викладанні курсів: «Антропосоціогенез», «Наука та релігія», «Соціальна філософія» та різноманітних навчально-методичних розробок з даної тематики.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою. Висновки і положення наукової новизни одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертації обговорювались на методологічних семінарах і засіданнях кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Основні положення дисертаційного дослідження доповідались автором на міжнародних наукових конференціях: «Дні науки філософського факультету – 2008» (Київ, 2008),

«Дні науки філософського факультету – 2009» (Київ, 2009), «Дні науки філософського факультету – 2010» (Київ, 2010), «Дні науки філософського факультету – 2011» (Київ, 2011), «Дні науки філософського факультету – 2012» (Київ, 2012), «Дні науки філософського факультету – 2013» (Київ, 2013), «Дні науки філософського факультету – 2014» (Київ, 2014), «Дні науки філософського факультету – 2015» (Київ, 2015) «Ідеологія в сучасному світі – 2011» (Київ, 2011).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 10 публікаціях: шістьох статтях у наукових фахових виданнях, зокрема одна з них в іноземному фаховому виданні та чотирьох тезах доповідей, опублікованих у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Структура роботи зумовлена логікою дослідження, що випливає з поставленої мети та основних завдань. Робота складається з вступу, трьох розділів (шістьох підрозділів), висновків та списку використаних джерел та літератури (258 позицій). Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок, основна частина 174 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, аналізується джерельна база та ступінь наукової розробленості досліджуваної проблеми, визначаються об'єкт, предмет, мета та завдання дисертаційної роботи, методи дослідження, формулюються положення наукової новизни, які виносяться на захист, окреслюються теоретичне та практичне значення роботи, містяться відомості про апробацію та публікації результатів наукового пошуку.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження інституалізації релігії», що складається з двох підрозділів та висновків до розділу, здійснено аналіз стану дослідження наукової проблематики, уточнено концептуальні підходи в розумінні інституалізації релігії, визначено її філософський зміст.

У *підрозділі 1.1. «Інституалізація релігії як предмет соціально-філософської рефлексії»* розглянуто основні історичні етапи виникнення та становлення інституалізації релігії як складного соціокультурного феномена.

З'ясовано, що релігія є важливим складовим елементом суспільного життя, вона впливає на різні аспекти життєдіяльності значної кількості осіб у всьому світі. Загальновідомою є теза, що релігія покликана укорінити людину в трансцендентному, тобто надати тим чи іншим цінностям та нормам соціокультурної системи сакрального, беззаперечного сенсу. Саме тому, з давніх часів, релігія була одним з найбільш важливих соціальних інститутів. Однією з найдискусійних та актуальних проблем сучасної філософії є проблема інституалізації релігійного світогляду як соціокультурного закріплення релігійних ідеологій та форм їх відтворення у сучасному суспільстві. Одним із наслідків інституалізації релігій є поява власної форми опредмечування релігійної діяльності і відносин у вигляді різноманітних релігійних організацій, об'єднань тощо.

Зазначається, що інституалізація релігії означена не лише утворенням нових релігійних інститутів але й визнанням з боку широкого суспільного загалу їх необхідності, зокрема через відтворення релігійних цінностей.

Виявлено, що найбільш помітний внесок у розробку тематики щодо визначення функцій релігії в суспільстві здійснив Е. Дюркгейм, який зазначав, що релігія є одним із чинників соціальної інтеграції та поширена в усіх суспільствах через цілу низку її вельми корисних соціальних функцій.

Зауважено, що особливе бачення зазначеної проблематики запропонував психоаналіз, у якому питання інституалізації релігії розглядалося через призму двох засадничих інститутів культури – релігії і патріархальної сім'ї. Так З. Фройд у своїх наукових працях наголошував на безальтернативності репресивно-контролюючої функції релігійних інститутів, які, на його переконання, є незамінними у формуванні моральності суб'єктів соціальної взаємодії. Поряд із тим, культ Бога у різних монотеїстичних релігіях Фройд пояснював культом батька в патріархальних культурах, який поставав потужним механізмом відтворення суспільної моралі через формування такої іманентної структури несвідомого як «едипів комплекс».

На домінуванні у суспільстві соціально-політичних функцій релігійних інститутів доводили і представники марксистської філософії, з особливим наголосом на суспільно-історичній природі релігії, в основу якої закладені відносини власності, соціальної нерівності та компенсаторна потреба.

Набуло подальшого розвитку положення про те, що надзвичайний вплив релігійних інститутів на суспільне життя, зокрема на соціальні структурні перетворення, був доведений німецьким соціологом М. Вебером, який у своїх дослідницьких працях обґрунтував існування безпосереднього зв'язку між поширенням протестантизму в країнах Західної Європи та тріумфом там буржуазного суспільства із його капіталістичним способом виробництва. Отже, Вебер вперше в історії філософської думки вказав на економічні наслідки релігійного життя.

На відміну від усталеного соціального детермінізму вищезазначених авторів, слід відтінити позицію представників екзистенціальної філософії, які наголошували на афективно-дифузному підґрунті релігійних інституцій, що знайшло своє відображення у філософсько-релігійних поглядах С. К'єркегора, зокрема у представленому ним подоланні «соціально-етичного» «теологічним» (духовною пристрастю).

Наголошено, що на екзистенційно-афективному стрижневі у сучасному суспільстві, наполягає один із засновників структурного функціоналізму Т. Парсонс. Разом із тим, Він робить акцент на соціальному аспекті релігії, розглядаючи її як серцевину соціокультурної системи, гаранта стабільності та життєздатності суспільства, оскільки, на його думку, саме релігійні інститути найефективнішим чином виконують нормативну функцію, забезпечуючи контроль за виконанням «поведінкових взірців», укорінених в тих чи інших моральних кодексах.

У *підрозділі 1.2. «Інституалізація релігії під кутом зору вітчизняної філософської думки»* розглянуто основні підходи до зазначеної проблематики з боку вітчизняних філософів. Найвизначніші риси української релігійності найяскравіше виражені у «філософії серця» та загалом у «філософії людини» Г. Сковороди, у якій простежується екзистенціальний погляд на релігію. Найважливіші наративи екзистенції – любов, свобода, самотність, розпач тощо характерні і для П. Юркевича, екзистенційно-персоналістська манера філософування якого безпосередньо пов'язана із його філософією релігії, що базується на ідеї унікально-неповторної сутності людської індивідуальності, опосередкованої її потребами у духовних орієнтирах.

З'ясовано, що більшість українських науковців відштовхуються від класичного розуміння інституалізації релігії. Так, В. Бондаренко стверджує, що релігійність як світоглядна характеристика індивіда чи групи, яка знаходить свій вираз у сукупності релігійних рис свідомості, поведінки та відносин, з усією повнотою розкривається лише в інституціональній формі. На його думку, на відміну від неінституціональних форм релігійності, що являють собою індивідуально-особистісні імперативи у свідомості, сфері діяльності та відносинах віруючого, інституціональна релігійність відзначається новим рівнем розгорнутості, стійкості та контрольованості зовні релігійного компоненту свідомості маси віруючих, субординаційними зв'язками, цілісністю системи релігійних відносин. Лише в інституалізованій формі забезпечуються відносини безпосереднього виробництва, обміну, розподілу та споживання релігійних ідей, знань, ідеалів. Згідно з В. Бондаренком за допомогою релігійного інституту віруючі включаються в русло відповідних традицій, приписів та норм поведінки, а соціальні функції релігії одержують опору в релігійному інституті як специфічній суспільній організації, діяльність якої пов'язана з усією системою суспільних відносин.

Виявлено, що значний внесок у розробку питання інституалізації релігії належить В. Єленському, який стверджує, що вплив на трансформацію релігійних референтів різноманітних процесів таких, як раціоналізація, модернізація і, найголовніше, глобалізація, являється доволі багатогранним, оскільки зазначені процеси призводять до вкрай складних наслідків. За В. Єленським на даному етапі суспільного розвитку відбувається збільшення впливу етичної функції найпоширеніших релігій, до таких наслідків призводить саме модернізація, яка з необхідністю детермінується раціоналізацією. Відповідно до зазначеного, зовнішня сторона релігії – культова, обрядова і культурно-конфесійна ідентичність не є вирішальними для особистої релігійності. До того ж автор зауважує, що значення впливу інституалізованої релігії, з якою себе ідентифікує більшість населення будь-якої країни центральної та східної Європи у період комуністичної влади, а також на етапі посткомуністичних змін, найбільше залежить від здатності та уміння результативно провести мобілізацію суспільства на підготовчому етапі та безпосередньо у момент побудови національної держави.

На особливу увагу щодо зазначених процесів заслуговує теоретичний доробок сучасного науковця О. Островської. Визначено, що висхідним пунктом її наукового аналізу є розуміння релігії як такої підсистеми суспільства, котра володіє власним інституціональним середовищем. Розгляд інституційного функціонування релігії, вимагає виокремлення специфіки соціокультурного закріплення традиційних релігійних ідеологій та форм їх відтворення в сучасному суспільстві. З точки зору О. Островської, традиційні релігійні ідеології постають об'єктом суспільствознавчого чи соціологічного дослідження також і через те, що саме в них виявляються ті унікальні концепції суспільства, на інтерпретацію і відтворення яких спрямоване інституційне функціонування релігій у сучасних суспільствах. У своєму розвитку релігія проходить ті ж самі стадії інституалізації, що і суспільство в цілому.

Віддаючи належне висвітленню проблем соціального представництва релігії з боку переважної більшості вітчизняних мислителів, варто зазначити, що їх позиції репрезентовані двома основними напрямками. По-перше, питання щодо інституалізації релігії декотрі науковці схильні розглядати у підкреслено екзистенційному контексті. Натомість інші акцентують увагу на проблемі збереження та відтворення суспільством релігійних традицій.

У другому розділі «Релігійний контекст глобалізації» розглядається соціокультурна динаміка глобалізації та релігійні трансформації за її умов.

У *підрозділі 2.1. «Глобалізація та цивілізаційна парадигма»* проаналізовано традиційний підхід до розуміння цивілізації як етапу в процесі соціогенезу людства, який характеризується визначенням правил соціальної поведінки та ототожненням цивілізації із західноєвропейським досвідом. Загальновизнаними цивілізаційними теоріями, які осмислюють культурно-історичний процес ґрунтуючись на методології плюралістичності моделей розвитку суспільств є концепції С. Ґантінґтона, М. Данилевського, О. Шпенглера, А. Тойнбі.

Наголошено, що якщо у А. Тойнбі, цивілізація визначається як відрізок історії, який виокремлюється ним у досить умовний спосіб, то у М. Данилевського та О. Шпенглера цивілізація постає як остаточна, завершальна форма культури. З'ясовано, що М. Данилевський визначає цивілізацію як кінцевий етап ґенези культурно-історичного типу, як період

найбільшого духовного піднесення. Водночас, здійснюючи пошук розуміння інституалізації релігії на прикладі християнства за умов глобалізації, спираючись на теоретичні доробки фундаторів цивілізаційних теорій М. Данилевського, А. Тойнбі, С. Ґантінгтона про сукупність паралельного співіснування різних цивілізаційних світів, можна стверджувати, що релігія була і є одним із визначальних чинників соціокультурної ідентичності спільнот.

У підрозділі 2.2. «Досвід західноєвропейської інституалізації релігії» зазначено, що сучасне суспільство зіштовхнулось з низкою труднощів перед наступом постсучасної консуматорної ідеології, зокрема з поширенням споживатства, секуляризації, рутинізації, з нав'язуванням ринкових цінностей, спаплюженням морально-релігійних та етичних ідеалів тощо.

Зауважено, що внаслідок тривалого процесу вестернізації, як невід'ємного атрибуту глобалізації, переважна більшість носіїв християнської традиції схильні надавати їй гуманістично-ідеалістичного змісту, через що погляди більшості науковців на специфіку сучасної західноєвропейської інституалізації релігії видаються цілком прийнятними.

У дослідженні продемонстровано, що в умовах глобалізації релігія залишається субстанційною основою культури і потребує ефективного інституціального представництва: як в минулому, так і в сучасному актуалізація культури неможлива поза загальновизнаним розумінням морального обов'язку, відтак без опори на релігійні, етичні та естетичні ідеали.

У третьому розділі «Специфіка релігійного життя України у контексті глобалізації» розглядаються особливості інституалізація релігії у сучасному українському суспільстві та тенденції розвитку релігії в Україні у контексті глобалізації.

У підрозділі 3.1. «Глобалізація та українська національно-культурна ідентичність» продемонстровано, що процес формування сучасної національно-культурної ідентичності українців цілковито поєднаний з існуванням та функціонуванням українського державного утворення. У цьому контексті сучасний вітчизняний науковець М. Козловець визначає національну ідею як сакральне підґрунтя буття нації, одну із головних засад самоідентифікації суспільства.

Наголошено, що перед українською культурою постає складне завдання залучення до єдиного світогосподарства на засадах ліберально-ринкової економіки та дотичної до неї системи цінностей і водночас збереження національно-культурної ідентичності. Українське суспільство обмежує вплив глобалізації на розмивання нею історико-культурної своєрідності, національної традиції та підкреслює необхідність власного національного розвитку.

У підрозділі 3.2. «Український досвід інституалізації релігії в умовах глобалізації» зауважено, що за роки незалежності України відбулась значні трансформації релігійних референтів, в результаті чого вони стали одними з впливових суспільних інститутів. Однак, подальший розвиток релігійних інститутів детермінований затребуваністю в українському суспільстві утвердження цивілізаційно-культурної ідентичності, що опосередковано екзистенційними потребами, різноманітними геополітичними впливами та викликами.

Водночас, релігійним організаціям України необхідно виробити дієві механізми вирішення різноманітних конфліктів, що постійно виникають на різному підґрунті та можуть призвести до деструктивних наслідків. Саме тому вони мають відповідально ставитись до своєї ролі в суспільстві. Для вирішення нагальних проблем стратегічний вектор розвитку державно-церковних відносин в Україні має бути спрямований на конституційне партнерство релігійних інститутів та держави.

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота є комплексним соціально-філософським дослідженням засад інституалізації релігії в умовах глобалізації.

1. В процесі дисертаційного дослідження були проаналізовані теоретико-методологічні основи дослідження інституалізації релігії. З'ясовано, що інституалізація релігії – це процес функціонування та відтворення релігійних цінностей у соціальній системі через прийняття їх ціннісного змісту широким суспільним загалом, та створення, у зв'язку з цим,відповідного йому соціального представництва на прикладах чисельних релігійних організацій, громад, братств тощо.

Встановлено, що у філософській думці існують різні підходи до розуміння засад інституалізації релігії. Яскраві та обґрунтовані позиції щодо відображення релігії в соціальній структурі суспільства репрезентовані представниками психоаналізу, марксизму, цивілізаційної парадигми, функціонального структуралізму та багатьма іншими. Втім, варто зауважити, що в умовах настання індустріальних, високорозвинених суспільств традиційні функції релігії, які були досліджені вищезазначеними авторами, у сучасних наукових джерелах знівельовані компенсаторними або екзистенційними потребами. Питання дотичності цих потреб до процесу інституалізації релігії в умовах глобалізації в постсучасних соціумах постає відкритим.

Зазначено, що у багатьох проаналізованих у дисертації наукових джерелах, присвячених питанню інституалізації релігії, акцентована увага на виокремленні суспільних функцій релігійних інститутів, а також обґрунтовано їх зумовленість соціальними, політичними, економічними чинниками, які постають визначальними щодо інкорпорованості, функціонування та відтворення тих чи інших релігійних цінностей.

2. Поряд із тим, у дисертаційному дослідженні особливу увагу приділено інституалізації релігії на теренах українського соціокультурного простору, наголошено, що специфіку української релігійної традиції можна простежити на прикладі «філософії серця» Г. Сковороди та П. Юркевича, яка символізує екзистенційно-персоналістичну природу релігії. Не лише представники «філософії серця» але й інші українські філософи екзистенціалісти (М. Бердяєв, Л. Шестов) наполягають на ірраціональних духовних засадах актуалізації релігійного світогляду у свідомості окремої людини.

Наголошено, що більшість сучасних вітчизняних дослідників послуговуються ідеями класичного розуміння інституалізації релігії та наполягають на необхідності створення в Україні єдиного соціального представництва в межах традицій східного християнства. Водночас, підкреслюючи морально-етичну необхідність релігійних інституцій, потрібно виокремити такі найважливіші соціокультурні функції релігії як збереження національних традицій та ідентичності, актуалізація яких неможлива поза їх суспільним представництвом.

З точки зору багатьох українських дослідників лише за допомогою релігійного інституту відбувається долучення мас до історичних традицій та ціннісних норм. У той же час, інституалізована релігія постає специфічною формою суспільної організації, до того ж діяльність самих релігійних інститутів інтегрована в усю систему суспільних відносин.

3. Аналізуючи процес інституалізації релігії на прикладі християнства за умов глобалізації, ґрунтуючись на наукових дослідженнях класиків цивілізаційних теорій зроблено висновок, що релігія була і є одним із визначальних чинників соціокультурної ідентичності глобальних спільнот.

Проаналізовано специфіку детермінованої глобалізацією постіндустріальної кризи цивілізаційно-культурної ідентичності. Разом з тим, обґрунтовано, що релігійні інститути в умовах постіндустріального суспільства, охопленого глобалізаційними процесами, нівелюють традиційні функцій релігії, в першу чергу світоглядну та соціальну, за рахунок посилення екзистенційно-компенсаторної функції та функції цивілізаційно-культурної ідентичності.

4. Обґрунтовано розуміння глобалізації як постійно наростаючої тенденції залучення національних культур до єдиного світогосподарства на засадах ліберально-ринкової економіки, що опосередковано як стертям своєрідності національних культур, так і їх періодичним зіткненням. У сучасному суспільстві простежуються кризові явища, що детерміновані наступом постсучасної консуматорної ідеології, зокрема з поширенням споживацтва, секуляризації, рутинізації, з нав'язуванням ринкових цінностей, нівелюванням морально-релігійних та етичних ідеалів.

Продемонстровано, що в умовах сучасної глобалізації інституалізована релігія є субстанційною основою культури. Водночас, для релігії необхідне ефективне інституціальне представництво. Актуалізація культури неможлива поза загальновизнаним розумінням морального обов'язку, відтак без опори на релігійні, етичні та естетичні ідеали.

5. Разом із тим, у дисертаційному дослідженні уточнено та доповнено, що межі впливу глобалізації на українське суспільство означені супротивом щодо розмивання нею історико-культурної своєрідності, національної традиції та підкресленням необхідності власного національного розвитку.

Доведено, що зазначені вище процеси відбуваються на тлі двох різновекторних тенденцій. В одних соціумах посилюється прагнення до інтеграційних процесів на засадах західнохристиянської культури, натомість, в інших соціумах набувають поширення процеси збереження національно-культурної самобутності та ідентичності. Загострюється суспільна роль релігії як потужного чинника цивілізаційно-культурної ідентичності, соціальних змін, політичної мобільності, розвитку міжцивілізаційних, міжнаціональних та міжетнічних відносин. Аналізуючи проблему інституалізації релігії в умовах глобалізаційного простору чималу увагу було приділено визначенню специфіки інститутів релігії постіндустріальної доби. Продемонстровано, що під виглядом глобалізованої масовизації постсучасних суспільств спостерігається надзвичайне нівелювання традиційних функцій релігії.

6. Визначено, що інституалізація релігії у сучасному українському суспільстві є історично детермінованою. Значна кількість науковців наголошує, що після розпаду Радянського Союзу в Україні відновились релігійні протиріччя. Особливо цю тенденцію підкреслює процес політизації українських міжконфесійних відносин. На думку багатьох дослідників, релігійні зіткнення більшою частиною породжені зовнішніми соціально-політичними причинами. Процес інституалізації релігії в Україні обумовлений необхідністю утвердження цивілізаційно-культурної ідентичності, що опосередковано екзистенційними потребами, різноманітними геополітичними впливами та викликами.

З'ясовано, що сучасна постіндустріальна цивілізація зіштовхується з потужним духовним вакуумом, заповнення якого відбувається як за допомогою прагнення зберегти національну культуру та її ядро – релігію, так і через віковічну екзистенційну потребу людства у духовних орієнтирах та опорах, на яких наполягали представники екзистенціальної філософії. Відтак, підсумовуючи ідейний зміст дисертаційного дослідження можна констатувати, що основними засадами інституалізації релігії в умовах глобалізації є, з одного боку, одвічні екзистенційно-компенсаторні потреби людини, а з іншого – її прагнення цивілізаційно-культурної ідентичності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Шиленко Б. Є. Релігія в цивілізаційній концепції А. Тойнбі: соціально філософський аналіз / Б. Є. Шиленко // Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2007. – № 13. – С. 186-190.

2. Шиленко Б. Є. Релігія в цивілізаційній концепції М. Данилевського: соціально-філософський аналіз / Б. Є. Шиленко // Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2010. – № 16. – С. 111-116.

3. Шиленко Б. Є. Соціальна трансформація християнства в епоху глобалізації / Б. Є. Шиленко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2011. - Випуск 54 (№ 11). – С. 345-350.

4. Шиленко Б. Є. Соціальна трансформація католицизму в епоху глобалізації / Б. Є. Шиленко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2012. - Випуск 59 (№ 4). – С. 520-525.

5. Шиленко Б. Є. Соціальна трансформація протестантизму в епоху глобалізації / Б. Є. Шиленко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2012. - Випуск 61 (№ 6). – С. 504-510.

Статті у закордонних наукових виданнях:

6. Шиленко Б. Е. Эпоха глобализации и социальная трансформация протестантизма / Б. Е. Шиленко // Молодой учёный. Ежемесячный научный журнал / Глав. ред. Г. Д. Ахметова. – Казань, 2014. - Выпуск 14 (№ 73). – С. 339-343.

Публікації у збірках тез та матеріалів конференцій :

7. Шиленко Б. Є. Релігія в цивілізаційній концепції А. Тойнбі (соціально-філософський аналіз) / Б. Є. Шиленко // Дні науки філософського факультету – 2008: Міжнародна наукова конференція (16-17 квітня 2007 року): Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – Ч. ІІІ. – С. 123-124.

8. Шиленко Б. Є. Поняття цивілізації в цивілізаційних концепціях М. Данилевського, О. Шпенглера, А. Тойнбі та П. Сорокіна. / Б. Є. Шиленко // Людина. Світ. Суспільство (до 175 річчя філософського факультету). Дні науки філософського факультету – 2009: Міжнар. наук. конф. (21-22 квітня 2009 року): Матеріали доп. та виступів.. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – Ч. Х. – С. 190-191.

9. Шиленко Б. Є. Соціально-філософський аналіз ролі релігії в цивілізаційній концепції М. Я. Данилевського / Б. Є. Шиленко // Дні науки філософського факультету – 2010: Міжнародна наукова конференція (21-22 квітня 2010 року): Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – Ч. VIII. – С. 177-178.

10. Шиленко Б. Є. Ідеологічні трансформації релігії / Б. Є. Шиленко // Ідеологія в сучасному світі, наук.-практична конф. (2011; Київ). Науково-практична конференція «Ідеологія в сучасному світі», 19–20 жовт. 2011 р.: [матеріали доповідей і виступів]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». - С. 76.

АНОТАЦІЇ

Шиленко Б. Є. Засади інституалізації релігії в умовах глобалізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2016.

У дисертаційному дослідженні вперше здійснено філософський аналіз засад інституалізації релігії в умовах глобалізації у контексті українського соціокультурного простору. В основу зазначеного аналізу закладено використання сучасних наукових методів, а саме феноменології у синтезі з системним та цивілізаційним підходами. Феноменологія дозволила окреслити смисловий зміст інституалізації релігії як процесу інкорпорованості її складових елементів у соціальну структуру суспільства. Системний підхід сприяв аналізу релігійних інституцій у їх зв'язку з іншими фундаментальними структурами суспільства. Цивілізаційний підхід

уможливив додаткове обґрунтування ідеї про визначальну роль культурної ідентичності, зокрема релігійної традиції у сучасних суспільних процесах.

Визначено, що межі впливу глобалізації на українське суспільство означені його супротивом щодо розмивання нею історико-культурної своєрідності, національної традиції та підкресленням необхідності власного національного розвитку. Серед головних засад інституалізації релігії у сучасному українському суспільстві є утвердження цивілізаційно-культурної ідентичності, опосередкованої як екзистенційними потребами, так і потужними геополітичними впливами та викликами.

Обґрунтовано, що основними засадами інституалізації релігії в умовах глобалізації є, з одного боку, одвічні екзистенційно-компенсаторні потреби людини, а з іншого – її прагнення цивілізаційно-культурної ідентичності.

Ключові слова: інституалізація, глобалізація, цивілізація, релігія, суспільство, соціум, екзистенційні потреби, ідентичність, функції релігії, християнство, православ'я, католицизм, протестантизм, культура, моральні цінності.

Шиленко Б. Е. Основы институционализации религии в условиях глобализации. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка. – Киев, 2016.

В диссертационном исследовании впервые осуществлен философский анализ основ институционализации религии в условиях глобализации в контексте украинского социокультурного пространства. В основу данного анализа заложено использование современных научных методов, а именно феноменологии в синтезе с системным и цивилизационным подходами. Феноменология позволила определить смысловое содержание институциализации религии как процесса инкорпорированости ее составляющих элементов в социальной структуре общества. Системный подход способствовал анализу религиозных институтов в их связи с другими фундаментальными структурами общества. Цивилизационный подход дал

возможность для дополнительного обоснования идеи об определяющей роли культурной идентичности, в частности религиозной традиции в современных общественных процессах.

Определено, что границы влияния глобализации на украинское общество обозначенные его сопротивлением размыванию ней историко-культурного своеобразия, национальной традиции и подчеркиванием необходимости собственного национального развития. Среди главных принципов институциализации религии в современном украинском обществе является утверждение цивилизационно-культурной идентичности, опосредованной как экзистенциальными потребностями, так и мощными геополитическими воздействиями, и вызовами.

Обосновано, что основными принципами институциализации религии в условиях глобализации являются, с одной стороны, извечные экзистенциально-компенсаторные потребности человека, а с другой - его стремление цивилизационно-культурной идентичности.

Ключевые слова: институциализация, глобализация, цивилизация, религия, общество, социум, экзистенциальные потребности, идентичность, функции религии, христианство, православие, католицизм, протестантизм, культура, нравственные ценности.

Shylenko B. Foundations of institutionalization of religion in the context of globalization. - Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of philosophy sciences, specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – Kyiv National Taras Shevchenko University. – Kyiv, 2016.

The leading idea this dissertation is in the fact that for the first time made a philosophical analysis foundations of institutionalization religion in the context of globalization in the Ukrainian socio-cultural space. The basis of this analysis incorporated the use of modern scientific methods, namely phenomenology in the synthesis of the systemic and civilizational approaches. Phenomenology allowed to determine the semantic content of the process of institutionalization of religion as incorporated its constituent elements in the social structure. Systematic approach contributed to the analysis of religious institutions in their relationship with other

fundamental structures of society. Civilization approach made it possible to study the idea about defining the role of cultural identity, including the religious tradition in contemporary social processes.

Extensive analysis foundations of institutionalization religion caused by complications that globalization brings to the modern social and cultural space. However, the advent of a new world order growth necessary updates religious, spiritual and national-cultural identity of different peoples and their ways of attracting criticism to a particular cultural and civilizational conglomerate.

It was determined that border impact of globalization on Ukrainian society marked its resistance to erosion of its historical and cultural identity, national tradition and underscores the need for their own national development. Among the main foundations of institutionalization of religion in the modern Ukrainian society is the assertion of civilizational and cultural identity, as the mediated existential needs, and powerful geopolitical influences and challenges.

It is proved that the basic foundations of institutionalization of religion in the context of globalization are, on the one hand, the age-old existential compensatory human needs, but on the other - the desire of his civilization and cultural identity.

It was found that the modern post-industrial civilization faces a powerful spiritual vacuum, which is filling as with the desire to preserve national culture and its core - religion and through the age-old existential needs of humanity in the spiritual world and supports. Thus, summing up the ideological content of the research can be noted that the basic foundations of institutionalization of religion in the context of globalization, on the one hand, compensatory eternal existential human needs, and the other - the desire of civilizational and cultural identity.

Keywords: institutionalization, globalization, civilization, religion, society, society, existential needs, identity and function of religion, Christianity, Orthodoxy, Catholicism, Protestantism, culture, moral values.

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова
100317129

Підписано до друку 25.02.2016 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 043
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.